

ZAPIS OB OBISKU MUZIKOLOŠKEGA INŠTITUTA V BUDIMPEŠTI

IGOR CVETKO

V razmerah, v kakršnih danes smo, so možnosti za obisk prek meja redke. Se največkrat gre za zasebne dogovore in vabila iz tujine, kdaj pa kdaj še za kakšno sodelovanje z referatom na kongresu ali simpoziju (če plača organizator), pa mogoče še redko izmenjavo strokovnjakov na posameznih področjih. Vzhod in Zahod sta tu največkrat v neenakopravnem položaju. Po pravilu najprej zmanjka »zahodnih« možnosti, vzhodne pa večkrat ostajajo neizkoriščene ali jih poberejo tisti, ki so za določeno izmenjavo posebej zainteresirani.

Eno takih področij je na primer etnomuzikologija na Madžarskem. V okviru redne izmenjave med madžarsko Akademijo znanosti in našo SAZU sem imel priložnost obiskati v Budimpešti Muzikološki inštitut (Zene-tudományi intézet) madžarske Akademije. V dveh tednih (od 10. do 25. oktobra 1985) sem lahko spoznal pomembno in obsežno delo, ki ga tam opravljajo naši kolegi.

Bartókovno ime je še danes tako na umetniškem kakor na muzikološkem področju prava legenda. Bartókovno etnomuzikološka šola, t. i. evropska primerjalna etnologija, v katere delo je ob še nekaterih velikih raziskovalcih vtakano tudi ime Z. Kodályja, je bila praktično steber delovanja te vede v prvi polovici našega stoletja. Metode, ki jih je madžarska etnomuzikologija tokrat oblikovala, so še danes osnova vseh tovrstnih raziskovanj po svetu. Ni nenavadno, da je prava poslastica za etnomuzikologa obiskati mesto, kjer je Bartók postavil temelje (etno)muzikološki vedi in kjer hranijo (etno) najstarejših in najzanimivejših arhivov in zbirk ljudske glasbe na svetu.

Muzikološki inštitut madžarske Akademije znanosti, kakršnega poznamo danes, je lansko leto obhajal 10-letnico obstoja. Prej sta muzikološko delo opravljala dva inštituta: *Arhiv ljudske glasbe* in *Bartókov arhiv*, v katerih je teklo vse terensko, raziskovalno, arhivsko in publicistično delo v zvezi z ljudsko glasbo. (Predvsem) zaradi potrebe po širše zasnovanih, večdisciplinarnih raziskavah, ki naj bi bile

enotno zasnovane in vodene iz »istega centra«, sta se 1974. leta inštituta združila v enoten *Muzikološki inštitut*. Ta danes pod svojo streho združuje vrsto oddelkov.

Zdi se, da sta najpomembnejša med njimi ostala *Bartókov arhiv* in *Arhiv ljudske glasbe* (vokalne). Slednji vključuje še pododdelek za raziskovanje instrumentalne ljudske glasbe in ljudskega plesa. Oba oddelka pojmujeta svoje delovanje širše kakor samo ukvarjanje z ozko zastavljenim področjem. V Bartókovem arhivu tako preučujejo še precejšen del umetne glasbe, vezane na Bartókovno delo in sodobno glasbo nasploh, tako v delih domačih kakor tujih skladateljev. Arhiv ljudske glasbe pa opravlja tudi širše raziskave domače ljudske kulture, pa tudi njen delež na tujem.

Ureditev Arhiva se ravna po Bartókovni klasifikaciji etnomuzikološkega gradiva v tri skupine: pod A spadajo *stare* ljudske viže in besedila, v B so novejši, (a še vedno) ljudski primeri, v C skupini je vse drugo, kar je Bartók našel na terenu. Kodályjeva razdelitev razvršča zvočno gradivo po zaključnih kačencah posameznih delov pesmi. Če je Bartókova razdelitev torej bolj *vsebinska*, je Kodályjeva *oblikovna*. Ob vseh opisanih klasifikacijah pa madžarski etnomuzikologi danes najraje upoštevajo tretjo, Dobszajevo sistematiko, ki obe prejšnji nekako združuje. Ta temelji namreč na določitvi pesemskega *tipa*. Primerke posameznega tipa zbira v posebnih mapah, urejene po začetnih motivih pa še v zvezke, kjer najdeš praktično vsak primer madžarske ljudske pesmi.

S prav posebno grenkobo na Inštitutu opozarjajo na pereč problem madžarske manjšine v Transilvaniji (Romunija) kjer živi blizu tri milijone Madžarov in kjer so raziskave ljudske kulture in glasbe ovirane, celo onemogočene. Madžari v Transilvaniji so (praktično) brez vsakih etničnih, celo nacionalnih in človečanskih pravic. Ob tem naj povem, da so v tej zvezi večkrat poudarili skoraj idealne razmere, ki jih ima madžarska manjšina v Jugoslaviji.

Vse pomembnejši del Inštituta v zadnjem času postaja njegov *Studio*. Ker je prav to področje, v katerega madžarska etnomuzikologija veliko vlaga, najbolj pa se po njem tudi loči od naše, je prav, da ga predstavim natančneje.

Avdiovizualna tehnika, s katero Madžari dokumentirajo večino terenskih raziskovanj, omogoča pa jim tudi boljše obdelavo na terenu zbranega gradiva doma, je že nekaj let nepogrešljivo dopolnilo etnoloških raziskav. Zlasti koreološki oddelek Inštituta si je nabral že lepo zbirko terenskih video posnetkov, poti pa so tudi vzorno fotografsko dokumentirane.

Posebno poglavje je *zvočni arhiv* Inštituta. Prek 100.000 zvočnih posnetkov, ki jih hranijo v arhivu, je zgledno urejenih, shranjenih in obdelanih. V velikanskem klimatiziranem prostoru hranijo vse originalne posnetke, tiste prve (med njimi tudi večino Bartókovih in Kodályjevih), ki so posneti še na voščenih valjih, pa tiste z magnetofonov na žico, do kasnejših na pravih magnetofonskih trakovih. Na »originalih« ne dela nihče. Transkribiranje in drugo študijsko delo opravljajo izključno z magnetofonskih *presnetkov*. Ves arhiv imajo presnet še na gramofonske plošče, zložene v posebnih, ognjevarnih depojih v istem klimatiziranem prostoru. Mimogrede: te »delajo« kar sami, Inštitut ima za to poseben stroj. Najpomembnejše posnetke, t. i. »temeljne kamne« svoje ljudske kulture, pa odtiskujejo na »večne« platinaste plošče. Tako na najboljši možen način ohranjajo svoj zvočni arhiv, pravi »science fiction« za naše razmere, torej.

Ponekod se pač zavedajo pomena in vrednosti gradiva, ki je enkraten in neponovljiv dokument ljudskega izročila. In to je treba vedeti! Problemi se rešujejo torej tudi v glavah nekaterih odločujočih ljudi (inštitucij), ne samo s finančnimi sredstvi, ki so po kakšnem abstraktnem, administrativno določenem ključu dodeljeni npr. ohranjanju kulturne dediščine. Pri nas pa se glasovi nekaterih v puščavo vpijočih preradi izgublja v pesku, pa naj gre za kulturna, znanstvena ali prosvetna vprašanja, ali celo za eksistencialna, osnovna vprašanja človekovega odnosa do okolja, vprašanja njegovega preživetja.

Vrnimo se raje k etnomuzikologiji: pri nas velike besede o zaščiti naravne in kulturne dediščine slovenskega ljudstva zvodene kar na začetku. Ponavadi se zatakne že pri presnemanju trakov. V Sekciji za glasbeno

narodopisje ZRC SAZU je že pred leti odpovedal (že zdavnaj) amortizirani in zastareli snemalni Revox, denarja za novega pa ni. Sicer pa ni niti denarja za trakove ev. presnetkov, tako da se originalni terenski dokumenti ob uporabi za radijske oddaje, npr. na radijskih aparaturnah trgajo, mečkajo, ob vsakodnevnom delu v inštitutu pa drsajo. Nепреviden, napačen pritisk na gumb jih lahko celo zbríše. Kar pa je še huje: že redno terensko delo postaja kar prevelik strošek za račun Sekcije...

»Iti na vzhod« v pejorativnem smislu pomeni marsikaj, sigurno pa ne tistega, kar človek npr. v Budimpešti doživi. Kulturna ponudba (glasbena, gledališka, literarna, galerijska, muzejska ipd.) je velika in kakovostna. Do vseh prireditev v mestu prideš lahko celo »na dostojen« način: z avtobusom, tramvajem, taksijem, podzemsko železnico pa prekrizari mesto v dobrih 15 minutah. Na vsakem koraku se najde kdo, ki je tujcu, če se v vrvežu takoj ne znajde, pripravljen pomagati.

Staro mestno jedro je vzorno obnovljeno, trgovine so dobro založene, čeprav so nekatere stvari drage, marsikomu skoraj nedostopne. Razkošna in lepo obnovljena graščina v strogem središču starega Bude, v kateri je baje prebival in komponiral Beethoven med svojim bivanjem v Budimpešti, nudi pod svojo streho zatočišče še nekaterim oddelkom Muzikološkega inštituta: *Oddelku za glasbeno sociologijo* in kar trem oddelkom, ki se ukvarjajo s širokim preučevanjem (madžarske) glasbene preteklosti. To so: *Zgodovinski oddetek*, ki v svoje delo vključuje še transkribiranje in preučevanje starih glasbenih zapisov, raziskuje pa tudi šege in njihove zveze z glasbo in zvokom, *Oddetek za madžarsko glasbeno zgodovino* (do 20. stoletja) in *Oddetek za komparativno preučevanje glasbe* v našem stoletju, ki pa vključuje v resnici vse, kar je v zvezi z glasbo, od filozofije do akustike.

Vsem pri roki je še *knjižnica* in v prtiličnih prostorih Inštituta čudovito urejen *glasbeno-zgodovinski muzej* z bogato zbirko glasbil.

Že v preteklosti dobro zastavljeno delo še danes rojeva sadove. Madžarska (etno)muzikologija je še vedno med prvimi v svetu, tako po številu publikacij kakor po njihovem prispevku tej znanstveni veji. Publikacije je mogoče dobiti v knjigarnah, pa tudi v trgovinah s ploščami se na policah najdejo izdaje zvočnega gradiva s terena, številne strokovno

komentirane plošče in zbirke ljudske glasbene kulture.

Čudno, pri nas pa ni posluha za to dejavnost! Ob kakšni knjigi ali še raje plošči, ki sem in tja vendarle izide, tehnično-organizacijskih težav v založniških hišah ni konca. Menda ni pravega povpraševanja po takšni glasbi, tržišče se za te stvari ni zanima, pa začuda vsaka (redka!) izdaja poide že takoj po izidu. Pri tistih, ki se s to znanostjo in takšno kulturo ukvarjamo je dovolj dobre volje in nabrano gradivo kar kliče po objavi. Pa vendar...

Zgleda, da gre ob že omenjenih napakah v glavah nekaterih odločujočih morda še za igro kulturne politike, torej politike močnejšega, ki obliku-

je okus širšega občinstva s stalnim raztresanjem vsemogočega kiča, avtorjev narodnozabavne glasbe in plehkosti njihovih posnemovalcev. Komerzialni vidik take politike je več kot očitni. Hkrati pa smo priče nostalgicnim izlivom in tolčenju platí zvona ob izidu redkih publikacij, ob radijskih in televizijskih oddajah ali javnih predstavitev ljudske glasbe.

Očitno je vmes res železna zavesa, pa ne samo tista, ki loči Vzhod od Zahoda, ampak neka druga, za katero se motovili smo mi sami. Prenekateri se celo z glavami zaletavajo vanjo. Trda je, ta zavesa, pa še zveni nekam pridušeno. Samo pritrkavati nanjo, je, kakor kaže, res naša slovenska posebnost.

Igor Cvetko

A NOTE AT THE VISIT TO MUSICOLOGICAL INSTITUTE IN BUDAPEST

Hungarian ethnomusicology has had a rich tradition ever since the so-called Béla Bartók school when a collection and a folk music archives, among the richest in the world, began to originate. The Musicological Institute of today has succeeded the Béla Bartók Archives and the Folk Music Archives. Its employers are engaged in systematical collecting, conservatorial and research work. The Studio of Audiovisual Documentation and Sound Archives functions extremely well, too. The level of ethnomusicological work and conservation of musical heritage in Budapest are enviably high and should be taken an example from.

SREČANJE Z MIRO OMERZEL-TERLEP

Pozabljene vrednote ljudske glasbe

ANKA NOVAK

Zadnje dni leta 1985 so na filozofski fakulteti pripravili glasbeni večer in pogovor z etnomuzikologinjo Miro Omerzel-Terlep. Ob tej priložnosti je avtorica predstavila novo ploščo Slovenske ljudske pesmi 2, ki jo je posnela z zakoncem Matijem in pevko Bogdano Herman. Terlepova sta srečanje praznično uvedla z novoletno kolednico, ki sta jo zaigrala s preprostimi ljudskimi glasbili.

Mira je razen z vsebino nove plošče tudi v živo seznanila strokovno srenjo (menda prvič!) zlasti s svojimi pogledi in načinom etnomuzikološkega dela, za katerega se je odločila. Vendar je tudi ta del njene komunikacije z navzočimi izžareval vso predanost eni sami veliki ljubezni, ljudski glasbi, in nemu samemu velikemu cilju, prikljucati spet v življenje zvočne in glasbene zaklade naše preteklosti in jih vtakati v kulturna prizadevanja naše

sodobnosti. Kot kustos raziskovalec, ki odkriva in hrani dragoceno kulturno izročilo preteklosti, kot umetnik, ki to izročilo oživlja in ga v sprejemljivi obliki sporoča svoji okolici — človeku druge polovice 20. stol., in kot pedagog, ki mu ni žal ne časa ne naporov, ko krči zarasel gozd in pripravlja novo ledino v zavesti sodobnega človeka, da bo mogel to kulturno bogastvo spet občutiti kot del svoje lastnine, svoje biti: v takšni trojni vlogi se slovenski kulturni javnosti predstavlja muzikologinja Mira Omerzel-Terlep in njen mož Matija.

Čas po drugi svetovni vojni je z ostrimi socialnimi in duhovnimi spremembami, s skokovitim razvojem gospodarstva in množične kulture, ki je z radijem in nato s televizijo prodrla v zadnjo slovensko vas, pretrgal organsko živo kontinuiteto domačega glasbenega izročila ali pa ga odrinil